

Uitgelezen kans voor meer en beter onderwijsonderzoek

Jaarlijks wordt er in ons land nog geen kwart procent van het totale onderwijsbudget aan onderwijsonderzoek besteed. Een fractie van wat bedrijven investeren in R&D. Geld is niet het enige probleem; onderwijsonderzoekers zouden de praktijk meer moeten betrekken bij de opzet van hun onderzoek. Het nieuwe standaard evaluatie protocol (SEP) biedt hiertoe volgens de auteurs mogelijkheden.

Rob Martens
Sjef Stijnen
Hans Olthof

Martens en Stijnen zijn als hoogleraar verbonden aan de Open Universiteit, Olthof is onderwijsjournalist. Reacties op dit artikel naar: rob.martens@ou.nl of hans@idnk.nl

Uit onderzoek van McKinsey blijkt dat het Nederlands onderwijs tussen 1990 en 2010 bijna dertig keer hervormd is. Die 'hervormingsbeweging' is met name gericht op kwaliteitsverbetering. Jammer genoeg heeft geen van de dertig hervormingen noemenswaardig effect gehad op het prestatieniveau van leerlingen; dat bleef de afgelopen twintig jaar internationaal gezien ongeveer gelijk. Desalniettemin wordt in ons land veel belang gehecht aan hervorming en vernieuwing van onderwijs. Van de zijlijn bekeken zou men verwachten dat bij zoveel aandacht voor onderwijsvernieuwing er ook veel belang wordt gehecht aan onderzoek dat de effecten van die vernieuwingen nader bekijkt.

Versnippering

Op het eerste gezicht is dat ook zo. Onderwijsonderzoek wordt in ons land door vele instanties en groepen uitgevoerd: in faculteiten en vakgroepen aan universiteiten, binnen lerarenopleidingen en kennis- en onderzoekinstellingen zoals het Kohnstamm-instituut, Gion, Tier, SURF, Kennisnet, de onderwijsinspectie, landelijke pedagogische centra, Cito, Slo, OCW, gemeenten, provincies en ga zo maar door. Deze lijst van instellingen, groepjes en personen die zich met onderwijsonderzoek bezighouden laat één ding duidelijk zien: een grote versnippering. Het vorig jaar opgerichte Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek (NRO) heeft als belangrijkste taak de programmering en financiering van onderwijsonderzoek te coördineren, maar de vorig jaar doorgevoerde miljoenenkorting op dit orgaan (met daarna weer een relatief kleine - tijdelijke - budgetverhoging) biedt nog weinig hoop in dezen. Overigens is versnippering niet het grootste probleem; dat is het geringe budget dat bestemd is voor onderwijsonderzoek. Want al die organisaties en instanties die zich bezighouden met onderwijsonderzoek hebben gezamenlijk jaarlijks niet meer te besteden dan

zo'n slordige 60 miljoen euro. Dat is een boel geld, maar op een totale onderwijsbegroting van zo'n 25 miljard euro betekent dit dat er jaarlijks in ons land nog geen kwart procent aan onderwijsonderzoek wordt uitgegeven. En volgens goede neoliberale traditie moet om aan de middelen te komen veel moeite worden gestoken in projectaanvragen en onderlinge competitie, waarbij gezien de geringe honoreringskansen veel van de moeite in rook opgaat. Om binnen de neoliberale context van ons huidige kabinet te blijven: welk zichzelf respecterend bedrijf zou naar de beurs durven te gaan met nog geen half procent aan uitgaven voor R&D? Geen wonder dat er de afgelopen decennia nauwelijks doorbraken zijn op het gebied van onderwijsonderzoek waarbij het onderwijs structureel verbeterde of moderniseerde. Ondertussen schieten de iPad-scholen uit de grond en niemand die weet hoe dat interessante avontuur gaat aflopen.

Doorgeslagen systeem

Enkel wijzen naar gebrek aan geld, coördinatie en samenwerking zou geen recht doen aan deze discussie, want er is meer aan de hand. Ook de onderwijsresearch zelf gaat niet vrijuit. Al jaren klagen leraren en docenten over de kloof tussen onderzoek en praktijk. Die kloof wordt volgens ons voor een belangrijk deel veroorzaakt door de grote discrepantie tussen de behoefte aan handelingsondersteuning van docenten en de sterke druk op onderzoekers om (internationaal) wetenschappelijke artikelen te publiceren. Als gevolg hiervan wordt onderwijsonderzoek gepubliceerd in een vorm die voor Nederlandse leraren en beleidsmakers ontoegankelijk is waardoor de resultaten van onderwijsonderzoek slechts fragmentarisch doordringen in de praktijk. Om dit probleem aan te pakken, moeten de aard en de organisatie van onderwijsonderzoek en de grote

publicatiedruk aangepakt worden. Want dit systeem is doorge-
slagen en leidt tot steeds minder aandacht voor de onderwijs-
praktijk omdat de wereld van de wetenschappelijke onderwijs-
onderzoeker noodgedwongen in zichzelf gekeerd is geraakt.
Gelukkig is deze kritiek, die steeds manifester werd door de
elkaar steeds sneller opvolgende wetenschapsfraudezaken, nu
ook doorgedrongen tot de VSNU en het ministerie van OCW.
Het nieuwe SEP, het standaard evaluatie protocol waarmee uni-
versitaire onderzoeksafdelingen tegen het licht worden gehou-
den, kent voortaan namelijk nog maar drie in plaats van vier
kwaliteitscriteria, waarin veel minder de wetenschappelijke
publicatiepunten geteld worden: wetenschappelijke kwaliteit,
maatschappelijke relevantie en levensvatbaarheid. Onder
wetenschappelijke kwaliteit valt de kwaliteit van het onderzoek
en de bijdrage die het onderzoek levert aan de wetenschappe-
lijke kennis. Tevens wordt de omvang beoordeeld van de onder-
zoeksresultaten (wetenschappelijke publicaties, wetenschappe-
lijke instrumenten en infrastructuur die de eenheid ontwikkeld
heeft en andere bijdragen aan de wetenschap). Met maatschap-
pelijke relevantie doelt het SEP op de kwaliteit, de omvang en
de relevantie van de bijdragen die gericht zijn op economische,
sociale of culturele doelgroepen, op beleidsmatige adviezen, op
bijdragen aan maatschappelijke discussies, etc, zo lezen we in
het persbericht van de VSNU. Het gaat daarbij om bijdragen op
gebieden die door de onderzoekseenheid zijn aangewezen als
doelgebied. Met levensvatbaarheid (viability) wordt de strate-
gie beoordeeld die de onderzoekseenheid van plan is om de
komende jaren te hanteren en de mate waarin zij in staat zal zijn
om haar ambities op het vlak van wetenschappelijke en maatschap-
pelijke bijdragen in deze periode waar te maken. Hierbij
worden ook de bestuurlijke en leiderschapskwaliteiten van het
management van de onderzoekseenheid betrokken. Het SEP
komt daarmee in belangrijke mate tegemoet aan de genoemde
kritiek. Dat neemt niet weg dat de consequenties voor de
onderwijswetenschap verreikend zijn.

Doorgesloten publicatiedruk

In haar persverklaring schrijft de VSNU: "Het aantal evaluatiecrite-
ria wordt teruggebracht van vier naar drie. (...) Het oude crite-
rium productiviteit vervalt als zelfstandig criterium. Daarmee
wordt ook gehoor gegeven aan de actuele kritiek dat de druk
om te publiceren in veel vakgebieden lijkt te zijn doorgesloten.
Het laten vallen van productiviteit als een apart beoorde-
lingscriterium geeft een duidelijk signaal dat 'méér niet per se
beter is.'" Als er één groep is die voordeel kan hebben van deze
nieuwe spelregels, dan is het de groep onderwijswetenschap-
pers. Stond onderwijsonderzoek ooit mede aan de basis van de
sociale wetenschap, die rol was de laatste jaren steeds verder
gemarginaliseerd onder druk van allerlei 'echte' wetenschappen

zoals de neurowetenschap. Hoe minder een wetenschap van
doen had met de lastige onderwijspraktijk en zich kon terug-
trekken in het lab, des te makkelijker het was om te publiceren
in 'toptijdschriften'. De onderwijswetenschap kwam daarmee in
een steeds lastiger spagaat tussen de onderwijspraktijk, die
vond dat ze maar weinig had aan het onderwijsonderzoek en
'de wetenschap' die neerkeek op het weinig 'fundamentele'
onderwijsonderzoek, waarin bijvoorbeeld goede controlegroe-
pen amper voorkwamen (dat lukt namelijk bijna nooit in de
echte onderwijspraktijk).

Partnerschapmodel

Wat ons betreft is de tijd dus rijp voor een nieuwe lente voor het
onderwijsonderzoek. Want als er één sociale wetenschap is die
kan 'scoren' op het SEP-criterium 'maatschappelijke relevantie'
dan is het wel de onderwijswetenschap. In die nieuwe benade-
ring, waar al langer over werd nagedacht en die ook wel modus
2 genoemd wordt, is er meer gelijkwaardigheid tussen onder-
wijsonderzoekers en onderwijstoepassers (practitioners).
Belangrijk is dat bij modes 2-onderwijsonderzoek in een part-
nerschapmodel opgezet wordt waarbij mensen uit de onder-
wijspraktijk en onderwijsonderzoekers samenwerken. Beiden
zijn probleem eigenaar. Mensen uit de praktijk worden aangezet
tot verdieping, professionalisering en kritische reflectie op hun
eigen professionaliteit. Daarbij worden onderwijsonderzoekers
uitgedaagd om in begrijpelijke taal uit te leggen wat de zin van
hun onderzoek is. Ook zij worden zo gedwongen tot kritische
zelfreflectie. Er wordt niet geprobeerd om van leraren weten-
schappelijk onderzoekers te maken of van wetenschappelijk
onderzoekers leraren te maken. Maar wel is het belangrijk dat
de rollen veel meer complementair worden en de relatie minder
hiërarchisch wordt. Alleen zo worden zaken voorkomen als
gebrek aan praktijkrelevantie, het 'not invented here' syndrome
of een schromelijke onderschatting van de complexiteit van
onderwijsvernieuwing. Anders gezegd: modus 2-onderzoek
vindt plaats in de context waarin het probleem geldt en niet aan
de hand van een gereduceerde gemodelleerde versie ervan.
Goed praktijkgericht wetenschappelijk onderzoek dient aan
dezelfde standaarden en eisen te voldoen als ieder ander
onderzoek dat generaliseerbare uitspraken wil genereren en
publiceren. Wij noemen twee belangrijke soorten kwaliteitscrite-
ria: basiscriteria voor onderzoek, die in principe voor elk
onderzoek gelden (wetenschapsinterne eisen) en bruikbaar-
heidscriteria (wetenschapsexterne eisen) die meer specifiek
voor het praktijkgericht onderzoek gelden. Als wetenschapsin-
terne criteria kunnen worden genoemd: in- en externe validiteit,
controleerbaarheid, cumulativiteit en onderzoeksethische
eisen.

Bij bruikbaarheidscriteria kan gedacht worden aan:

1. *De begrijpelijkheid van de onderzoeksresultaten*: de resultaten moeten voor het onderwijsveld begrijpelijk en toegankelijk zijn. Dat lukt vaak wat gemakkelijker bij kwalitatieve vormen van onderzoek, zoals observatie, open interviews en kwalitatieve inhoudsanalyse van tekstuele en audiovisuele documenten. In het algemeen zijn de resultaten van kwantitatief onderzoek voor niet-ingewijden moeilijker te interpreteren. Hier is dus extra inspanning van de onderzoekers vereist.
2. *Acceptatie en ervaren legitimiteit*: het onderwijsveld moet de resultaten als waar, relevant en legitiem ervaren. De doelgroepen moeten geen morele, praktische of inhoudelijke bezwaren hebben tegen de onderzoeksresultaten. Een complicerende factor hierbij is dat er vaak meerdere doelgroepen zijn (bijvoorbeeld leraren en managers of directeuren en bestuurders), met verschillende belangen. Belangrijk bij de acceptatie en legitimiteit is ook dat er vanaf de totstandkoming van het onderzoek tot en met de disseminatie van de resultaten sprake is van tweerichtingsverkeer. Dat is op dit moment in Nederland nog amper gerealiseerd. Hier ligt dan ook een belangrijke uitdaging.
3. *Leermogelijkheden*: het onderzoek moet handvatten opleveren om de onderwijspraktijk te verbeteren. Het praktijkgericht onderzoek heeft als doel om een bijdrage te leveren aan problemen in het onderwijsveld. De kennis die het onderzoek oplevert, moet zijn voorzien van tools voor de wijze van implementatie van deze kennis.

Waardevol

Om de kloof tussen theorie en praktijk te overbruggen levert praktijkgericht wetenschappelijk onderzoek niet alleen nieuwe inzichten op, maar ook de tools waarmee scholen en onderwijsprofessionals direct aan de slag kunnen gaan. In een ideale wereld snijdt het mes aan twee kanten: terwijl het onderzoek zich richt op het verzamelen van gegevens en het ontwerpen van een innovatieve praktijk, ervaren de betrokkenen bij het onderzoek deze activiteiten als een productieve dan wel reflectieve stap in hun eigen professionele ontwikkeling of het handelen in de lespraktijk. Op deze manier is het direct waardevol om deel te nemen aan dit soort onderzoeken en zullen de

betrokkenen geïnteresseerd zijn in de onderzoeksopbrengsten. Tevens is het streven dat de instrumenten, die ontwikkeld worden om de dataverzameling te organiseren, zoveel mogelijk kunnen worden ingezet als reflectieve werkvormen die (groepen) leraren ook zelfstandig kunnen gebruiken in de dagelijkse praktijk, los van het onderzoek. Op deze manier wordt niet alleen de valorisatie van het onderzoek gestimuleerd maar leveren de onderzoeksinstrumenten ook een bijdrage aan deze belangrijke doelstelling.

Docenten actief betrekken

Zijn nu met de invoering van het geschetste praktijkonderzoek alle problemen opgelost? Zeker niet. De invoering en het beoefenen van deze vorm van onderzoek zal een lange en moeizame weg zijn. Belangrijke hobbels bij de implementatie liggen in de opleidingen van leraren en onderzoekers. Ook de beïnvloeding van bestaande onderzoeks- en onderwijspraktijken is beslist geen sinecure, om nog maar te zwijgen van de stevige koppeling van onderwijs en onderzoek. Blijft ook nog het geschetste probleem van het ontoereikende budget. Uitbreiding van het bedrag voor onderwijsonderzoek kan voor een deel gerealiseerd worden door leraren en docenten veel actiever te betrekken bij de onderwijsuitvoering in de eigen situatie. Ook zou het budget voor onderwijsonderzoek verhoogd kunnen worden door de komende tien jaar af te zien van alle onderwijsveranderingen die niet gebaseerd zijn op goed wetenschappelijke onderwijsonderzoek, of die niet ondersteund, begeleid of vergezeld worden door goed praktijkgericht onderwijsonderzoek. Het afzien van niet-gekwalificeerde onderwijsveranderingen zal bovendien voldoende middelen verschaffen om het aantal lessen voor leraren en docenten te kunnen verminderen. Zij kunnen hierdoor actiever deelnemen aan praktijkgericht onderwijsonderzoek.

Meer weten over dit onderwerp?

Zie ook: 'De crisis in de sociale wetenschappen: zinloos publiceren', van Jean Tillie in: *Opinie & Debat*, NRC, 5 april 2014.

Zie ook het artikel 'Wetenschappers hoeven straks minder te publiceren' op pagina 25.

